

КАНДИЛО У РУЦИ УБОГИХ

(Соња Петровић, *Сиромаштво у фолклорној традицији Срба од XIII до XIX века: прилог проучавању народне културе*, Албатрос плус, Београд, 2014, стр. 429)

Изузетно вредан допринос разним областима фолклористике, усменој књижевности пре свега, књига др Соње Петровић *Сиромаштво у фолклорној традицији Срба од XIII до XIX века: прилог проучавању народне културе* објављена је 2014. године, у оквиру библиотеке Посебна издања издавача *Албатрос плус* из Београда. Ову обимну студију у којој аутор изучава и представља облике сиромаштва и ликове сиромашних у српској традицији одликује, између осталог, интердисциплинарни приступ: фолклорни феномен осветљен је са више страна захваљујући резултатима социолошких, антрополошких, етнолошких, културноисторијских, историјских и књижевних истраживања.

Књига садржи следећа поглавља: УВОД, ИСТОРИЈСКИ И АНТРОПОСОЦИОЛОШКИ ОКВИРИ СИРОМАШТВА (*Кратак осврт на социолошка објашњења сиромаштва, Идеја сиромаштва кроз историју*), СИРОМАШТВО КОД СРБА – ИСТОРИЈСКИ И КУЛТУРНИ ОКВИРИ (*Увод, Осврт на категорије сиромашних у српском средњовековном друштву, Сиромашни у светлу средњовековног милосрђа, Поглед на сиромаштво и сиромашне од XV до XVIII века, Глад, пост и храна у невољи*), СИРОМАШТВО И СИРОМАШНИ У ФОЛКЛОРНОЈ ТРАДИЦИЈИ (*Сиромаштво у веровањима и обичајима, Препознатљиви сиромаси – просјаци и Власи сиромаси, Сиромаштво у народној поезији, Сиромаштво у народној прози*), СИРОМАШТВО И ПОРОДИЦА (*Удовице и сироте самохране жене, Удовци, Распуштенице и распуштеници, Сирочад*), САПУТНИЦИ СИРОМАШТВА (*Слуге и надничари, Кириције и рабације, Печалбари, Сиромашни ратници*), СИРОМАШТВО И СМЕХ, ЗАКЉУЧАК, ДОДАТАК: СИРОМАШТВО И СИРОМАШНИ У ПОСЛОВИЦАМА И ИЗРЕКАМА. Поред тога, у важне сегменте ове монографије спадају и резиме на енглеском језику, подаци о аутору и издању, библиографија и регистри имена, приповедних типова и мотива.

Ауторка посматра фолклорну традицију као феномен који је непосредно повезан са историјским и друштвеним околностима. Отуд се у поглављу под насловом *Историјски и антропосоциолошки оквири сиромаштва* расправља о приступу сиромаштву у различитим изворима који

се баве историјом, културом, уметношћу и науком старих народа, све до ставова у оновременим научним расправама. У оквирима одређених религијских система (хришћанство, јудаизам, ислам, хинду) праћени су облици сиромаштва условљени разноврсним релацијама према питањима односа човека према Богу, проблемима греха, очишћења и спасења, односом између богатих и сиромашних. Кроз историју цивилизације мењао се однос према овој појави, налазећи се, најчешће, у оквирима опозиције позитивно – негативно (врлина : порок), као и у форми која је сведочила о амбивалентној природи сиромаштва које истовремено уздиже и спутава човека и његова духовна прегнућа.

Услови у којима се развијало српско друштво утицали су на статус сиромашних, али и на однос према њима (*Сиромаштво код Срба – историјски и културни оквири*). Разне категорије становништва које су у средњовековној српској држави припадале групацији сиромашних (себри, робови, удовице, сирочад) мењале су временом бројност и положај: доласком Турака, сиромашнима се придружио и део властеле, угрожене због губитка и пропасти феудалних поседа. Усмена традиција сачувала је сећање на ове промене, различито обликујући мотиве везане за сиромаштво у оквиру својих жанрова (мотив дужника на пример). Ауторка се бави, између осталог, и феноменом глади. У народним веровањима и грађи коју нуди усмена књижевност истражује се спрега мотива глади и греха, посматра однос према храни и обедовању, забранама које се односе на хлеб и начин конзумирања хране и слично. Нарочито су занимљиви сегменти посвећени посту и храни у невољи. У њима је представљен запажен корпус недовољно познатих етнографских података о необичним намирицама (восак, тамјан, жир, шишарке, кукурузна тала итд.) и упућено је на њихово појављивање у неким жанровима усменог стваралаштва.

Слика сиромаштва у фолклорној традицији Срба условљена је бројним чиниоцима: веровањима и представама које су темељ народне културе, поетиком датог жанра, елементима који припадају перформативној сфери (певач/приповедач, контекст, записивач) и слично. Прецизније представе о овом феномену народне традиције Соња Петровић нуди и захваљујући бројним перспективама из којих проблем сагледава (социјална, економска, митолошко-ритуална, религиозна, антрополошка). Она указује на амбивалентност слике о сиромаштву – маркирано је божанским, просјаци се посматрају као хипостаза бога, док се с друге стране одређују изолацијом и негативним квалификацијама. Овакву појаву објашњава, између осталог, древним представама паганског света, али и утицајем религиозних ставова потеклих из хришћанских извора – Старог и Новог завета (сиромаштво као казна; сиромаштво као врлина; убоги

Лазар; сиромашни монаси као опозиција богаташима). У поглављу *Сиромаштво и сиромашни у фолклорној традицији* пажња је посвећена и просјацима као актерима перформанса у чијим оквирима настају, постоје и преносе се неки жанрови усмене књижевности. Они се, као сиромашни уопште, разматрају и у оквирима тематско-мотивских, структурних и семантичких слојева самих усмених дела. У разним облицима усмене књижевности, усклађени са жанровским законитостима, региструју се мотиви сиромашких суза и клетви, сиротиње раје (у епској народној поезији), заштите сиромашних, упућује се на њихово прожимање са љубавним, породичним и религиозним мотивима (лирска народна поезија и баладе). У прозним жанровима усмене књижевности (приповетке и предања) сиромаштво се, као структурни елемент који покреће јунака тражиоца и јунака жртву, посматра у оквирима различитих сижеа (*прогоњена пасторка*, *Уријино писмо*, *мудри савети*, сиромаштво као судбина, последица греха и слично). Поред тога, ауторка се бави и типским ликовима (у датом контексту) у прозним жанровима, указујући на сложене везе и међузависност усменог и писаног стваралаштва.

У поглављима *Сиромаштво и породица* и *Сапутници сиромаштва* сагледавају се појаве које остварују посредне везе са сиромаштвом. У породичним оквирима, разматрају се оне које су, пре свега, условљене губитком или недостатком неког од чланова породице (удовице и удовци, сирочад, разведени, самохране мајке), али и други облици секундарно повезани са сиромаштвом (најамни радници, слуге, печалбари, унајмљени ратници). Истакнута је и посебно анализирана њихова позиција у фолклорним жанровима, уз увид у друштвено-историјске и економске прилике.

Посебно поглавље посвећено је феномену смешног у чијим се оквирима, у појединим усменим облицима, развија тема сиромаштва.

Богат корпус пословица и изрека о сиромаштву представља значајну допуну грађи која чини подлогу истраживању и повремено се користи у циљу илустрације и потрепљивања одређених теза. Регистар мотива и приповедних типова, сачињен према различитим класификацијама у релевантним домаћим и страним изворима, вредан је прилог овој књизи. Основни текст праћен је одабраним илустрацијама различитог типа – уметничка дела (фрескосликарство, сликарство, графике), фотографије, дописнице и слично, из различитих периода и са разних простора.

Резултат дугогодишњих врло опсежних истраживања, књига Соње Петровић изузетно је вредан извор који, између осталог и захваљујући интердисциплинарном приступу, осветљава појаву која није била на овакав начин проучавана из фолклористичке перспективе и доприноси проучавању и познавању народне културе и уметности. Поред тога,

будући да садржи увиде у друштвено-економске и културноисторијске околности које одликују појам сиромаштва у других народа (балканских, словенских, европских и шире), она омогућава бројна поређења, као и упознавање општедруштвених токова. За ово дело ауторка је награђена наградом Вукове задужбине за 2014. годину, оном која се додељује за оригинално научно дело из области којима се Вук Стефановић Карацић бавио. Поуздан извор за проучавање једног од фолклорних феномена, књига је изазов и подстицај истраживачима. Она, међутим, може и треба да има и публику ван ужих научних кругова. Прегледна и систематична, писана јасним стилем, са обиљем занимљивих и прецизних података из разних области традиције и историје, она дарује и на даривање позива.

Данијела М. Поповић Николић¹

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за српску и компаративну књижевност

---

¹ danijela.popovic@filfak.ni.ac.rs